

אתיקה במחקר בפרדיגמה איכותית

הסיפור המסופר והמספר: מי ומה מגינים עליהם?

עקרונות אתיים במחקר פרשני הדורשים
שינוי

נעמה צבר-בן יהושע
אוניברסיטת תל אביב ומכללת אחוה

באחד מן הראיונות הרבים שקיימתי עם רחל, **כבת חמישים,**

במסגרת מחקר על משפחות משולבות, היא סיפרה כי בילדותה נוצלה מינית על ידי קרוב משפחה. חוויה זו השפיעה על החלטתה לא להביא ילדים לעולם ולא לגדל ילדים. נסיבות חייה הפגישו אותה עם בן זוג אלמן אב לילדים והיא נאלצה להשתתף בגידול ילדיו. רחל הודתה שיחסיה המסובכים עם ילדי בעלה מושפעים מחוויות הילדות שלה.

לאחר חודשים אחדים שבהם עיבדתי וניתחתי את החומר, הגשתי לרחל את תעתיק הראיונות עמה לאישור. ואז היא אמרה לי שלא התכוונה לחשוף פרט זה מילדותה, ושהיא מצטערת מאוד על הראיונות כי יש בהם פרטים אינטימיים רבים מדי. אחר כך היא הוסיפה: "במחשבה שנייה, אני מתחרטת על שהשתתפתי במחקר ואני רוצה לחזור בי מהסכמתי".

ותגובתי?

מוקדי ההרצאה

- תולדות ההסכמה מדעת בחינוך.
- השוני בין הפרדיגמה הפרשנית-נרטיבית לפרדיגמה הפוזיטיביסטית והשלכותיו על העקרונות האתיים.
- הבעייתיות ב"הסכמה מדעת" במחקר נרטיבי-פרשני.
- דילמת החיסיון.
- הצעה להסכמה בין הצדדים שיש בה הוגנות רבה יותר למעורבים.

התפתחות האתיקה של המחקר

משפטי נירנברג ערעורו את ההשקפה הרווחת שהמדע
משרת רק "טוב".

האצה בפיתוח קודים למחקר במדעי הטבע ואחר כך
במדעי החברה:

טובת הנחקרים (beneficence), כיבוד פרטיותם: מתן
חיסיון וקבלת "הסכמה מדעת".

בשדה החינוכי: הנזק העלול להיגרם ממחקר חינוכי לא
היה מובן מאליו (1995).

• דמיון לקודים אתיים של המחקר החברתי שנקבעו לפי
ביואתיקה ומחקר אקספרימנטלי.

הגדרות להסכמה מדעת בחינוך

"הסכמת הנחקר ניתנת לאחר שהחוקר נדרש לתת מידע מלא ורלוונטי תוך פירוט המטרות ואי-חריגה מטווח המחקר, באופן שלמשתתפים תהיה תמונה ברורה על המחקר בעת מתן הסכמתם. (Seidman, 1998, p. 4)

"הסכמה מדעת מבקשת להבטיח כי כל נחקר הבין את ההשלכות היכולות לנבוע מהמחקר, העריך את כדאיות השתתפותו והחליט בחיוב בלי שהופעל עליו לחץ". (Howe & Dougherty, 1993)

... הנחקר יכול לסגת בכל שלב של המחקר (קוד אתי של האגודה הקנדית לחקר החינוך).

בין מחקר איכותני למסורתי- פוזיטיביסטי

פוזיטיביסטי ופוסט-פוזיטיביסטי:

- חיפוש אחר האמת האחת.
- מתחילים מחקר עם השערה ועם שאלת מחקר ברורה.
- שליטה וריחוק מהנחקרים.
- הסתרת מטרת המחקר לצמצום הטיות ולשמירה על אובייקטיביות.
- נחקרים כאובייקטים.
- אתיקה כמרכיב חיצוני לתהליך המחקרי.

מחקר איכותני-פרשני:

- אין אמת אחת. יש פרשנויות אחדות לאותו ממצב.
- יוצאים למחקר עם עניין בתופעה, עם שאלה ראשונית וללא השערות מקובלות.
- עבודת השדה מושתת על קשרים אישיים ועל קרבה ואינטימיות בין החוקר לנחקר.
- שיתוף הנחקרים במטרות עד לנקודה שבה קיימת סכנת הטיה.
- נחקרים כסובייקטים.
- המציאות כתוצר של משא ומתן חברתי. אמונות ונורמות תרבותיות נבנות במסגרת הדו-שיח. אתיקה כמרכיב מוטמע בתהליך המחקרי.

פרספקטיבות אתיות

- קיימות לפחות שש פרספקטיבות של אתיקה מחקרית (טלאולוגית, דאונטולוגית, תועלתנית, ביקורתית, בריתית, ופמיניסטית) מחקר נרטיבי פרשני מושפע מפרספקטיבה של ברית עם הנחקר ומאתיקה של דאגה (Caring).

- אתיקה של ברית (Covenant):

– חילופי הבטחות אישיות וגיבוש הסכמה מעצבות את היחסים שייווצרו בין שני הצדדים.

? מחויבות החוקר אל מגוון צדדים: תחום הדעת, הקהילה הנחקרת וכו'.

- אתיקה פמיניסטית:

– אתיקה של דאגה (נל נודינגס) נמצאה כמתאימה במיוחד למחקר נרטיבי-פרשני.

? אימוץ גורף יכול למקד את המחקר בפרטים, בדאגה להם ובהשמעת קולם, פוגע במחויבות למחקר, להפקת עיקרון כללי ולעניין הציבורי בידע שיופק.

בעייתיות בהסכמה מדעת במחקר נרטיבי ובחיסיון

"החוקר נדרש לתת פירוט מלא של המטרות באופן שלמשתתפים תהיה תמונה ברורה על המחקר בעת מתן הסכמתם...ללא לחץ.... הנחקר יכול לסגת בכל שלב".

- קבלת הסכמה לפני התחלת המחקר?
- פירוט מראש (מטרות וסיכונים) של כל המידע הרלוונטי על המהלך?
- הסכמה ללא הפעלת לחץ?
- אפשרות נסיגה של המספר/הנחקר?
- האם תמיד חיסיון הוא לטובת הנחקר המספר? הישגיו.

מה קורה לאחר אסוף הנתונים

- עקרון המעגן את זכותם של המשתתפים לדרוש השמטת מידע מן המחקר.
- עקרון מסירת הממצאים לפני הפרסום: debriefing
- נסיגה במהלך המחקר מול למשל כמו בקוד האתי של החוקרים הפסיכולוגיים הקנדים בשנת 1998 נסיגה לאחר המחקר.
- האם עקרון זה הוגן?
- האם תקנה אחידה זו מקדמת את האתיקה של המחקר?

שוויון והדדיות בין החוקר לנחקרים בשלבי ניתוח הנתונים והצגתם

לפי גישה אחת המספר/הנחקר שותף:

- "הסיפורים שייכים למספריהם" - המחויבות לייצג את מסגרות ההבנה של הנחקרים גם בניתוח.
- הגנה מסכנת ניצול של הנחקר.
- אישור הטקסט הסופי על-ידי המספר.
- גישה אחרת רואה בסיפור את סוף תפקיד המספר.
- מחויבות החוקר לקריאה דרך "האופק האקדמי" - אמירה כללית, מומחיות החוקר.
- פרשנות החוקר כמעצימה את הנחקרים.
- המספר מאשר רק את הסיפור/הריאיון עצמו.

ג'וסלסון^[1]: הפגיעה בנחקרים היא בלתי נמנעת

- הצורך הנרקיסיסטי של המספרים "להיכתב" אינו יכול להיענות.
- המספרים נוטים להיפגע מפרסום המחקר "למה החוקר התערב בסיפור".
- החוקר חש חרדה, אשמה ובושה על נטישת הנחקר ודחיפתו לעבר השלב הבא.
- ייסורי החוקר מחדדים את רגישותו האתית.

[1] Josselson R (1996). On writing others people`s lives: Self-analytic reflections of a narrative research. In: R. Josselson (ed.). Ethics and process in the narrative study of lives. (pp.60-71). Thousand Oaks, CA: Sage.

יש לאמץ עקרונות אתיים המעודדים יחסי אמון
גין חוקרים למשתתפים, ולהעמיד במרכזם
אכפתיות, הוגנות ודאגה, בצד שמירה על
מקצועיות מדעית.

הצעה לגישה חלופית

– "החוקר נדרש לתת פירוט מלא של המטרות ושל טווח המחקר באופן שלמשתתפים תהיה תמונה ברורה על המחקר בעת מתן הסכמתם.... לנחקר הזכות לסגת בכל שלב"

– לפני התחלת המחקר יאמר למשתתפים כי אופיו של המחקר אינו מאפשר לדעת כיצד הוא יתקדם ולאילו כיוונים יתקדם.

– כבר בשלב זה יחשבו שני הצדדים איך יוכל החוקר לגמול למשתתפי המחקר על השתתפותם.

– במשך המחקר יתקיים דיאלוג בין החוקר למשתתפים ותיבחן הרגשתם בנוגע לדברים שנאמרו בריאיון. (שוני בסמכות)

– החיסיון יעלה כאפשרות, לעומת החשיפה וסכנותיה.

– האישור שיתקבל יחייב את שני הצדדים, והמשתתפים לא יבטלו את הסכמתם (החוקר ישלב את הסיפור) אם לא חרגו מההסכם.

– קוד אתי חייב להתחשב בפרדיגמה המחקרית ואינו יכול להיות אחיד.

אתיקה כדרך חשיבה

**אתיקה אינה בהכרח מפשטת
ומייעלת את המחקר, אך מאפשרת
לנו להגיע להבנה מורכבת יותר.**

אתיקה במחקר בפרדיגמה איכותית

תודות